

**Budavár 1686-os ostroma és a
Rákóczi-szabadságharc története a
Napkelet folyóirat tükrében**

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	2
Budavár ostroma a Napkelet tükrében	3
1683 – a fordulat éve	4
Budavár ostromának irodalomtörténeti emlékei	6
A Napkelet Rákóczi-képe.....	7
Rákóczi Ferenc és a művészetek	10
A Rákóczi Ferencről kialakult képek a XVIII-XX: század között.....	12
Az európai Rákóczi	13
Összegzés	15

Bevezetés

Magyarország történelmének igazán turbulens korszakának tekinthető a XVII-XVIII. század fordulója. Ebben az időszakban történt meg hazánk katonai felszabadítása a majdnem másfél százados török (oszmán) uralom alól, illetve ekkori indultak meg a magyarság sorsát megpecsételő demográfiai változások is. A fegyveresen meghódított területen a Habsburg kormányzat igyekezett hatalmát megerősíteni és saját képére formálni azt, ezért számos – a nemesi réteget sértő – intézkedést fogantatosított, mint például a Neoaquistica Commissio (Újszerzeményi Bizottság) létrehozása, az adóterhek – a magyarok szerinti indokolatlan - növelése vagy a közvetlen kamarai igazgatás bevezetése. Azonban meg kell állapítanunk, hogy ezen intézkedések pusztán a zavaros és közigazgatásilag nem biztosított terület irányítására tett kísérletek voltak. Az „arany nemesi szabadság” védelmében azonban a „császári kormányzat” lépéseit csakis egyedül a magyarokkal szembeni fellépésnek állították be, amit sajnos a mai napig nem sikerült minden esetben tisztázni.

Dolgozatomban arra keresem a választ, hogyan ítélték meg a Napkeletben író személyek a Rákóczi-szabadságharcot, mint eseményt, illetve magáról a fejedelemről milyen véleménnyel voltak ebben a korszakban. Ehhez igénybe kívánom venni mind a folyóiratba publikáló Szekfü Gyula vagy Lukinich Imre történeti szemléletét, továbbá egyes művészeti témában publikáló személyek a folyóiratban megjelent munkáit is. Egyesíteni kívánom a művészeti és politikai szempontokat, hogy megismerhessük azt, hogyan gondolkoztak erről a korszakról a Napkelet „munkatársai”, az itt publikálók. Továbbá, hogy megértsük a szabadságharc előzményeit, vizsgálat alá szeretném venni a török uralom alóli felszabadulás időszakát is, aminek legjelentősebb és legszimbolikusabb eseménye Budavár 1686-os bevétele volt.

A témák kifejtéséhez nem csak a politikai-diplomáciai cikkeket fogom felhasználni, hanem a művészeti témában íródottakat is. Az áttekintő cikkekből véleményt formálhatunk az esemény megjelenítésének módjáról és fajtáiról, illetve kiderül, a magyarok mennyire tudták magukat propagálni az eseményben betöltött szerepüket.

Budavár ostroma a Napkelet tükrében

Az ország katonai felszabadítása és Budavár bevétele számos embert ihletett meg a Napkelet írói közül, így több cikk is született ebben a témában. Természetesen a történelmi cikkek voltak túlsúlyban, de irodalomtörténeti összefoglalót is találhatunk a repertoárban. A megjelenésük dátumából látható, hogy többségüket a vár bevételének 250 éves évfordulóján adták ki, így a nagy megemlékezési folyamba beilleszthetőkké váltak. Ezen cikkek közül egy kilóg a sorból, mivel az inkább foglalkozott aktuálpolitikai (értsd: 1930-as évekbeli) problémákkal, mint történelmiekkal.

A cikkekből látszik, hogy a szerzők igazi fordulópontnak nevezik Budavár 1686-os bevételét, mivel ezzel megkezdődhetett az ország felszabadítása a török uralom alól és ez reményt adhatott a régi függetlenség visszaállítására is. Az események mozgatórugóját mindenki külföldre teszi, hiszen innen érkezhettek meg az a diplomáciai és katonai támogatás, amivel véghez lehetett vinni ezt a világraszóló hőstettet.

Diplomáciai környezetként be kell mutatni a korszak szövetségi és/vagy katonai rendszereit, amivel kiigazodhatunk és megérthetjük az események sorrendjét. Európa (leginkább Nyugat- és Közép-Kelet-Európa) életét két, államok közötti ellentét befolyásolta: az egyik a francia-Habsburg küzdelmek, a másik az Oszmán Birodalom hódításai jelentették. Előbbi szinte minden államot megmérgezett; a harmincéves háború utáni események pedig XIV. Lajos Franciaországa malmára hajtották a vizet, aki különböző grandiózus tervekkel igyekezett megszerezni az európai hegemoniát (például a Rajnai „természetes határok” terve; a reuniós irodák és Strasbourg bevétele). A folyamatos küzdelmek miatt a „dunai Habsburg Monarchia” kitörési pontja csakis keleten lehetett, itt azonban a még mindig félelmetes Oszmán Birodalommal kerültek szembe.¹ A gondokat tovább tetőzte az, hogy a francia – török fél szövetségben álltak és bizonyítottan több hadjáratot is vezettek azonos időben (hogy ezzel megosszák a Habsburg állam figyelmét és katonaságát).²

Az ország belpolitikai helyzetét többen sötét tónussal ábrázolják ebben az időszakban, amiben változást csak az 1681-es országgyűlés rendelkezései hoztak.³ Ide tartozik Erdély különállása és saját politikája, Zrínyi Miklós költő és hadvezér fellépése, illetve Thököly Imre fellépése és küzdelme a törökök mellett.⁴ Utóbbi személye igazán kérdéses, hiszen egyszerre tekintik hősnek (és külföldön ismert hadművészeknek, politikusnak), illetve árulónak, aki még

¹ HORVÁTH 1936 577. Megfogalmazása szerint a Habsburgok terjeszkedése beilleszthető a Nyugatról induló és Kelet felé való tartó küzdelmek hosszú sorába is.

² HORVÁTH 1936 581.

³ HORVÁTH 1936 583-584.

⁴ HORVÁTH 1936 577-578., MESTERHÁZY 1933 684-685.

nagyobb romlást hozott a magyarokra (mivel török támogatással saját fejedelemséget alakított ki Felső-Magyarországon).⁵ Thököly államát szerette volna megtartani, azonban Bécs számára ez túl nagy ár volt a „kuruckirály” katonai segítségének megszerzéséért.⁶

1683 – a fordulat éve

Az események alfáját és ómegáját az 1683-as év jelentette, amikor is a Kara Musztafa vezette török seregek megindították a később végzetesnek számító csapásukat Bécs irányába, illetve a franciák háborúba keveredtek a spanyolokkal. A két esemény lavinaszerű eseményeket indítottak el; következményei pedig meghatározták a XVII-XIX. század történetét egyaránt – ez volt a Dunai Habsburg Birodalom születésének órája. A 90 ezres török hadat Kara Musztafa vezette Bécs ellen, az oldalvédet Thököly Imre irányította, aki megeskette a dunántúli magyar megyéket a török hűségére. A császáriak a kósza hírek ellenére igyekeztek felkészülni a csapással szemben, ezért megerősítették a császári fővárost katonákkal és ellátással, illetve „kölcsonös segítségnyújtási szerződést”⁷ kötöttek a lengyel királlyal, Sobiesky Jánossal.⁸ A Habsburgok e segítség mellett igénybe tudták venni a német fejedelemségek alakulatait is, akiknek a száma folyamatosan gyarapodott a hadjárat ideje alatt.⁹ Ez azonban nem lett volna elegendő az ellentámadás megindításához, hiszen egy esetleges kétfrontos háború alapjaiban rengette volna meg a Habsburgokat, illetve a hadügyi forradalom vívmányai ellenére a császári sereg még nem tudott létszámban felülemelkedni a teljes oszmán haderővel szemben. Ekkor „segítette ki” őket a keresztény világ feje, XI. Ince, aki harcos pápaként katonai szövetséget hozott létre Szent Liga néven 1684-ben, továbbá keresztes háború jelszavával kibékítette egymással a francia – Habsburg felet.¹⁰

Az Oszmán Birodalom új vezetői a belső válságok megoldására aktív, támadó külpolitikába kezdtek – így több háborút vívtak Európa államaival (Oroszország, Velence, Lengyelország, Habsburg Birodalom), akik azonban nem fogtak össze a közös ellenség ellen. XI. Ince ezen próbált meg segíteni az említett Szent Liga létrehozásával, ami összefogta a feleket egy közös háborúban, természetesen mindenki a saját hadszínterén küzdve tovább egészen a közös békekötésig (általában 1699-ig).¹¹

A Napkeletben olvasható cikkekből számos adalékot megtudhatunk, amiknek az eredetét a források megjelölésének hiányában nem tudjuk minden esetben meghatározni.

⁵ MESTERHÁZY 1933 685.

⁶ MESTERHÁZY 1933 685-686.

⁷ Ez a fogalom inkább a modern, XX. századi diplomáciára jellemző; de e szerződés pontjai szintén katonai segítségnyújtást ígért a másik félnek.

⁸ MESTERHÁZY 1933 686.

⁹ MESTERHÁZY 1933 687.

¹⁰ Ezen kívül neki tulajdonították a lengyelek – Habsburgok közötti megegyezést is. HORVÁTH 1936 581.

¹¹ Kivételt az oroszok jelentették, mert ő csak egy évvel később kötöttek békét.

Mesterházy Jenő cikkében igyekszik bemutatni a bécsi támadás magyar szereplőit: Serényi Jánost, a szatmári ezred parancsnokát, illetve Fockhy Dánielt, akinek származását magyaros nevének magyarázatával próbálja meg bizonyítani.¹²

A történelmi cikkek érdekességét azonban nem az eseménytörténet leírása adja, hanem a megbúvó részletek – állandó jelzők, szókapcsolatok, személyek értékelése, mivel ez adja meg az egyéni hangulatot, illetve az újság véleményét is kifejezheti az korszakkal kapcsolatban. Ilyen bemutatásnak számít I. Lipót uralkodó portréja, akinek személye – legalábbis az újság tükrében – igencsak ambivalens képet mutat. Általában egy gyenge uralkodónak állítják be, akit rendkívül könnyen lehet befolyásolni;¹³ a felszabadító háborút egyedül a külföldi segítség és odaadás miatt volt hajlandó elvállalni. Voltaképpen nem az uralkodót tartják felelősnek a magyarországi politika ilyenféle alakulásáért, hanem az őt körülvevő tanácsosok nyakába varrták a rossz, magyarok számára hátrányos rendelkezéseket.¹⁴ Maga Buda ostromának és bevételének vágya csak 1686-ra érett meg, ekkor gyűjtöttek össze annyi katonát, hogy megkísérelhessék a vár megostromlását.¹⁵

A katonai eseménytörténet feldolgozását és leírását csak egyetlen egy cikkíró próbálta meg, a többiek kitértek ez elől különböző indokokra hivatkozva.¹⁶ Tevékenyen csak Marconnay Tibor emlékezik meg az itt harcoló alakulatok számáról és parancsnokairól, kiemelve az olasz (itáliai) származású tüzéreket és katonatiszteket. Az akcióban résztvevő alakulatok számát százezer főben jelölte meg, amibe beletartozott a német (vagy birodalmi) csapatok, magyar önkéntes alakulatok, illetve zsoldosok, akik Európa különböző részeiről érkeztek ide harcolni Budavár felmentéséért. Az események rekonstruálását megkönnyíti az, hogy a Vatikáni Levéltárban – a szerző állítása szerint – megtalálható az ostrom miniatürizált változata.¹⁷ Az elakadt ostromot Piccolomini és csapatainak megérkezése lendítette fel ismét, a keresztény seregek külön ütegállást hoztak létre a „Svéd-Hegyen”, aminek leírását hosszasan ismerteti cikkében Marconnay.¹⁸ Külön érdekes színfoltja e tanulmánynak, hogy foglalkozik a vár és a település háború utáni történetével is, melyben megemlíti Marsili itáliai

¹² MESTERHÁZY 1933 686-687.

¹³ HORVÁTH 1936 577 állítása szerint a tanácsosai hatottak rá, HÓRY 1933 800. véleménye szerint viszont a jezsuiták, bár egyik vélemény nem zárja automatikusan a másikat!

¹⁴ MESTERHÁZY 1933 685.

¹⁵ MARCONNAY 1936 617. Ezt a megállapítást a legegyszerűbben azzal a ténnyel cáfolhatjuk, hogy már volt császári kísérlet a „székesfőváros” megostromlására 1684 nyarán.

¹⁶ HORVÁTH 1936 inkább a nemzetközi összefüggésekre és az európai diplomáciára helyezi a hangsúlyt, MESTERHÁZY 1933 a katonai előzményeket és az 1683-as évvel foglalkozik többet, SZIGETHY 1936 pusztán politikai nézeteinek bizonyításaként számszerűsíti az ostromot.

¹⁷ MARCONNAY 1936 617-618.

¹⁸ MARCONNAY 1936 619-620.

hadmérnök munkásságát, aki tervében („Terv Buda újjáépítésére”) egyszerre próbál hadtudományi és költséghatékony módot nyújtani a vár megerősítésére.¹⁹

Budavár ostromának irodalomtörténeti emlékei

Utolsó blokként az irodalmi megjelenítéssel szeretnék foglalkozni, amiről Bisztray Tibor írt egy összefoglaló cikket.²⁰ Ebben egy olyan nemzeti ünnepnapról beszél, aminek a függetlenséget kellett volna meghoznia – helyette a hatalom kicserélődése történt meg (török félhold helyett kétfejű sas). A kettős érzés miatt egészen a XIX. század második harmadáig (és leginkább az 1886-os 200 éves évfordulóig) nem készült nagyszámú irodalmi emlékezés erről a nagyszabású eseményről. Szembeállítva a német területekkel – ahol szinte már az ostrommal egy időpontban jelentek meg híradások²¹ - itthon csak a XIX. század első felében jelentek meg kisebb művek hazánk törökkori történelméről (Petőfi Sándor, Kölcsey Ferenc példái).²² A fordítások kora után megkezdődhetett a nemzeti hősök kreálása is, így jelenhettek meg olyan emberek, akiknek szerepük nem minden esetben bizonyítható, egyes esetekben pedig történelmi tudással meg is cáfolható. A három ilyen fontosnak és emblematikusnak mondható szereplő Petneházy Dávid, Tüzes Gábor és Abdi basa volt, akik szinte minden Budavár felszabadításáról szóló műnek alapjai lettek.²³ Elsőt tekintették a magyar hazafiasság és virtuóz hadviselés megtestesítőjének, amit tettei is bizonyítanak: ő hágott fel elsőnek a vár falára, neki adta meg magát a „Csonka bég”, de a végén – mint a mesehősöket szokták – mérgezéssel távolítják el az élők sorából.²⁴ Az ellentábor hősét Abdi pasa (másnéven Abdurrahman) jelentette, akinek élettörténetét egy svájci kiadványból fordították magyarra – több-kevesebb átfordítással (ferdítéssel).²⁵ Legnagyobb kulturális áttörést természetesen a már említett 200 éves forduló (1886) jelentett, amikor is több irodalmi, színházi és történelmi munka jelent meg az eseménnyel kapcsolatban. Ezek közül Bisztray kiemeli Károlyi Árpád történelmi monográfiáját, ami végre forráskritikát alkalmazva próbálta megírni a felszabadítás történetét.²⁶

¹⁹ MARCONNAY 1936 621.

²⁰ BISZTRAY 1936.

²¹ BISZTRAY 1936 730.

²² BISZTRAY 1936 729.

²³ BISZTRAY 1936 730.

²⁴ BISZTRAY 1936 730-731.

²⁵ BISZTRAY 1936 732-733.

²⁶ BISZTRAY 1936 734-737.

A Napkelet Rákóczi-képe

A török uralom alóli felszabadulás utáni tényleges függetlenség elmaradását egy újabb szervezkedés próbálta meg elérni, aminek élére kezdetben Thököly Imre, majd Rákóczi Ferenc került. A függetlenedési hagyományok folytatójaként Rákóczi szerepe igazán fontossá vált a magyar történelemben, azonban politikai indokok miatt nem kapott frekventált helyet a hazai arcképcsarnokban egészen a XIX. század közepéig. Olyan nagyhatású történetírók foglalkoztak a fejedelemmel, mint Thaly Kálmán, Acsády Ignác, majd – témánk szempontjából kiemelendő – Szekfű Gyula és Lukinich Gyula a XX. század elején. Mindketten a korszak és a szabadságharc elismert kutatóivá váltak, előbbi egyik legismertebb munkájában egy romantikus jelzőktől megfosztott személyről alkotott képet,²⁷ míg utóbbi legfőbb munkájának a Rákóczi Ferenc elleni felségsértési per iratanyagának összeállítását tekintették.²⁸

A Napkelet hasábjain publikált cikkek közül ezért éppen az ő cikkeik alkotják a legátfogóbb képet Rákóczi Ferenc életéről és tevékenységéről – de az is látható, hogy a szabadságharc²⁹ eseményeiről nem mondanak véleményt, inkább a fejedelem emberi oldalát közelítik meg cikkeikkel.³⁰ Jellemző továbbá az említett írásokra az is, hogy egyes személyek portréjukkal szinte „elnyomják” a fejedelemről adott elemezést, mint például Lukinich Imre, aki Longuevalról több információt ad át a közönségnek, mint II. Rákóczi Ferencről,³¹ Szekfű Gyula pedig Bercsényi Miklós személyét próbálja meg elhelyezni a korszak politikai palettáján a fejedelemmel azonos – ha nem magasabb – szintre.³²

Rákóczi Ferenc neveltetése és családi öröksége szinte azonnal feljogosította a Habsburgok elleni összeesküvésre, mivel rokonságban állt a Zrínyi, Báthori családdal; családja pedig több fejedelmet is adott Erdély trónjára.³³ Helyzetét tovább bonyolította az a tény, hogy anyja, Zrínyi Ilona házasságot kötött Thököly Imrével, aki többször magával vitte az ifjút hadjárataira. Az 1683 utáni események viszont elszakították egymástól a családot:

²⁷ E művének címe „A száműzött Rákóczi”, amely heves vitát generált az akkori történészgenerációban. Ld.: Szekfű Gyula: A száműzött Rákóczi. Budapest, 1913.

²⁸ Munkája az „Archivum Rákócianum” sorozat keretei között jelent meg 1935-ben. Ld.: Archivum Rákócianum I. 11-12. kötet), életrajzi adatokért lásd:

<http://tortenet.oszk.hu/html/magyar/05foigazgatok/lukinich.htm> (letöltve: 2013.08.30).

²⁹ Szekfű Gyula cikkében a „felkelés” szót használja; az 1703-1711 között események értelmezése a mai napig sem történt meg. Az elnevezések közötti különbségeket voltaképpen a nézőpontok, jogi és nemzeti érdekek érvényesülésének ütközése adja meg, mint például „Rákóczi-mozgalom”, Rákóczi-felkelés, Rákóczi-szabadságharc vagy nemes egyszerűséggel „újabb polgárháború”.

³⁰ SZEKFŰ 1930., LUKINICH 1927.

³¹ LUKINICH 1927.

³² SZEKFŰ 1930.

³³ SZEKFŰ 1930 813.

Thökölyt a váradi pasa vetette börtönbe, míg Ferenc Bécsbe került – mint a császár gyámfia.³⁴ Tanulóévei alatt járt Prágában, Itáliában és házasságot is kötött egy hessen-rheinfelsi hercegnővel, ami után birodalmi hercegi címet is kapott.³⁵ A fejedelem életének szakaszai közül kiemelik a birodalmi kapcsolatait (nővére révén kapcsolatba került az Aspremont-családdal is, sógora a kezdetekben nagy hatást gyakorolt rá), de családi birtokai és „kötelezettségei” magyar földre szőlította el.³⁶ Itt ismerkedett meg a „legnagyszerűbb, legműveltebb és legzseniálisabb”³⁷ Bercsényi Miklóssal is, akivel hosszú beszélgetéseket folytatott hazánk akkori helyzetéről; mind a ketten úgy vélték, hogy egyedül külföldi – elsősorban francia – segítséggel lehet csak a helyzeten változtatni – egy felkelést kell szervezni a magyarországi Habsburg uralom megtörésére.³⁸ Az 1697-es hegyaljai események azonban nem illettek terveikbe, így Tokaji Ferencék hiába kérték fel Rákóczit mozgalmuk élére, ő maga Bécsbe menekült, hogy tisztázni tudja magát a felkelésben betöltött állítólagos szerepéről.³⁹ A főúri összeesküvés így újabb fázisba jutott, aminek folyamán főként az ország keleti részében élő nemes emberek találkozóik során arra a döntésre jutottak, hogy Rákóczi és Bercsényi vezetésével megpróbálják megnyerni a francia segítséget a felkelésük támogatására.⁴⁰ Ezen hosszú tanácskozások és egyéb információk alapján úgy döntöttek, hogy pusztán szóbeli ismertetés helyett levelet intéznek a francia uralkodóhoz, XIV. Lajoshoz és hadügyminiszteréhez, Barbesieux-höz, hogy tájékoztassák őket az országban dúló állapotokról.⁴¹ A kérdéses levelet egy bizonyos Longueval francia kapitány juttatta el Párizsba, azonban Rákóczi Ferenc tudtán kívül Bécsben is jelentést tett a helyzetről kiemelve, hogy most alkalom nyílhat az „ellenállók” megbüntetésére és felelőségre vonására.

Rákóczi Ferenc családi örökségén kívül még a hegyaljai események is gyanússá tették – bár ezen okokról ő maga nem tehetett. A császáriak – hogy megbizonyosodjanak árulásáról – egy kémeket igyekeztek a közelében elhelyezni, hogy az tájékoztassa őket bármiféle gyanús mozdulatról, beszélgetésről. Így kerülhetett előtérbe Longueval kapitány, aki ezredével a későbbi fejedelem közelében táborozott és utasítást kapott az azonnali kapcsolatfelvételre.⁴² Rákóczi és közte szinte azonnal jó kapcsolat alakult ki, bár többen előbbi köréből nem bíztak

³⁴ SZEKFŰ 1930 813.

³⁵ E cím több esetben alkudozás tárgyát szolgálta a szabadságharc során, hiszen többször nagyobb birtoktestekkel kívánták eltávolítani a magyar felkelés éléről.

³⁶ SZEKFŰ 1930 813-814.

³⁷ SZEKFŰ 1930 814.

³⁸ SZEKFŰ 1930 814.

³⁹ SZEKFŰ 1930 814-815.

⁴⁰ SZEKFŰ 1930 815.

⁴¹ LUKINICH 1927 130-131.

⁴² LUKINICH 1927 129-130.

a nyugatról jött tisztkben. Az eseménytelen időszak után 1700-ban gyors változás indult meg, ami főként a kitörni készülő spanyol örökösödési háború (1700-1714) előkészületeinek köszönhető.⁴³ Az elégedetlenek és Rákóczi most látták meg az alkalmat arra, hogy kártyáikat kiterítve támadásba lendüljenek és ehhez francia segítséget kívántak biztosítani. Longueval – előtte jelentve Bécsnek – önként ajánlkozott a levelek kézbesítésére, amit Rákóczi örömmel el is fogadott – később ezek váltak vádiratának alapjává.⁴⁴ A bécsi udvar ezért úgy döntött, csellel megpróbálja megszerezni a felkelni készülő „névsorát” – egy franciáktól származó, de hamisított levélben arra kérték Rákócziékat, hogy egy adjanak elismervényt a felkelésről azzal, hogy aláírásukat visszaküldik XIV. Lajosnak, amit végül a felkelők megtagadtak.⁴⁵ A letartóztatáshoz azonban már ennyi is elég volt, ezért 1701. május 29-én Rákóczi Ferencet a bécsújhelyi börtönbe szállították – oda, ahova korábban a kivégzett Zrínyi Pétert is helyezték.⁴⁶ A vádakot koronatanúja Longueval, majd a később elfogott volt thökölyánus tisztt Sándor Gáspár lett, aki a fogságban megtörve írásban és szóban mindent elárult, amit a felkelésről tudott – vagy legalább is tudni vélte.⁴⁷ A vallomások alapján rekonstruálható, hogy Bercsényi Miklós és Rákóczi Ferenc nyílt felkelést szervezett I. Lipót ellen, amihez hazai főrendi méltóságokat és külföldi államok képviselőit⁴⁸ kívánták bevonni, ezért a bizottság az elfogott Rákóczi Ferenc számára fő- és jószágvesztést javasolt. Az ítélet után a bizottság feloszlott; Rákóczi pedig időt és lehetőséget kapott arra, hogy biztosítani tudja saját maga védelmét a tárgyalás folyamán. Az időkorlát lejártá előtt azonban megszöktették börtönéből, amit az udvarnál bizonyítéknak tekintettek bűneivel kapcsolatban, viszont így is csak 1703 áprilisában született meg az elmarasztaló ítélet, amikor már nem tudták azt végrehajtani.⁴⁹

A szabadságharc eseményeiről Szekfű Gyula ír röviden említett cikkében, azon belül is a jobbágy- és katonapolitikáról tesz hosszabb kitérőt. Előbbiben bizonyítani próbálja, hogy Rákóczi a rendi kereteken kívül gondolkozva megpróbálta megvédeni a jobbágyokat a földesúri „önkénytől” azzal, hogy kiemelte őket ebből a kapcsolatrendszerből – ennek bizonyítéka az 1703 májusában kiadott Brezáni kiáltvány.⁵⁰ Hadsereg és katonapolitikájára jellemző, hogy alapozva a múlt dolgaira (kuruc harcmodor, Zrínyi Miklós munkássága) igyekszik fejleszteni hadseregét a regularitás irányába – ennek látja bizonyítékát abban, hogy

⁴³ LUKINICH 1927 130.

⁴⁴ LUKINICH 1927 131-132.

⁴⁵ LUKINICH 1927 131-132.

⁴⁶ LUKINICH 1927 132.

⁴⁷ LUKINICH 1927 137-140.

⁴⁸ Sándor Gáspár egyik vallomásában bizonyítani próbálta, hogy Széchenyi érsek, Esterházy nádor és még sokan mások titkos szövetséget kötöttek az ország felszabadítása érdekében. Ld.: LUKINICH 1927 139-140.

⁴⁹ LUKINICH 1927 141.

⁵⁰ SZEKFŰ 1930 815-816

nyugaton több magyar ezred is vitézül küzd a franciák elleni háborúban. A kiképzett katonáit egyedül a romhányi csatában vezette, ahol a vereség⁵¹ ellenére elismerően nyilatkozik alakulatairól.⁵² Több újítást tudott átvenni a kuruc hadsereg, ilyen volt a szurony, ami 1705-ben került bevezetésre a fejedelem reguláris alakulatai között, illetve a Nemes Ifjak Társasága is, amit Rákóczi politikus- és tisztképző intézménynek gondolt el.⁵³ A fejedelem legnagyobb hibáját a „szemérmertes” viselkedésében jelöli meg Szekfű, mivel kritikus helyzetben – mint például 1708-ban – nem tudta keresztül vinni akaratát a nemesek vagy katonák gyűlésén, viselkedését passzívnak, visszahúzódónak tekintették. Ezért lehetett az Szekfű Gyula szerint, hogy többen úgy vélték, Bercsényi vezeti igazából az eseményeket, nem Rákóczi Ferenc.⁵⁴

Szekfű cikkében felvet egy érdekes szemléletmódot, amit érdemes közelebbről megvizsgálunk. A szerző ebben megpróbálja Rákóczit beleágyazni az addigi és későbbi magyar politikai palettába, tehát elődöt és politikai utódot keres számára. Előbbi kérdésre szinte egyértelmű a válasz: Zrínyi Miklós költő és hadvezér, aki a XVII. század folyamán kifejtett gondolatai nagy hatást gyakoroltak Rákóczira, kezdve az államszervezéstől a hadseregszervezésig. Az utód (vagy követő) kiléte már több kérdést vet fel, mivel nem olyan egyértelmű megnevezni a függetlenségi hagyomány egyértelmű folytatóját. A reformkor két nagy egyénisége, Széchenyi István és Kossuth Lajos személye több dologban különbözött; utóbbi volt viszont az, aki a függetlenségi háború és szabadságharc folyamán az állam élére állt és irányítani próbált. Előbbi inkább megfontolt politikai harcáról volt ismert, amivel hasonlóan nagy eredményeket tudott elérni, azonban nagyobb időintervallum folyamán. Szekfű mégis inkább Széchenyi előfutárának teszi meg Rákóczit (és nem fordítva!), mivel – retrospektív módon – egyszerűen bizonyítást kívánt adni az addigi politikai beállítottságra, arra, hogy megfontolt politikával többet el lehet érni, mint felkelések vezetésével.⁵⁵

Rákóczi Ferenc és a művészetek

A témával foglalkozó cikkek másik nagyobb csoportja Rákóczi Ferenc és a művészetek kapcsolatát vizsgálja, a képzőművészeti mecénáskodástól a fejedelmet éltető költeményeken át a zeneművészetre gyakorolt hatásig. Rákóczi az ország szegénynek mondható keleti országrészből jött, ahol bizonyíthatóan kevesebb mecénáskodással foglalkozó főúri család volt, mint például a Dunántúlon. Magáról a fejedelemről az első

⁵¹ Markó Árpád véleménye szerint a csata értékelése inkább döntetlen vagy kuruc győzelem, mivel sikerült a közvetlen hadi cél elérése: Érsekújvár élelmiszerral való ellátása. Ld.: Markó Árpád: II. Rákóczi Ferenc csatái. Budapest, 2003.

⁵² SZEKFŰ 1930 818-820

⁵³ SZEKFŰ 1930 820-821.

⁵⁴ SZEKFŰ 1930 816-817.

⁵⁵ SZEKFŰ 1930 817-818.

hiteles képet 8 éves korában festették, amit több, nyugaton is ismert rézmetszet is követett.⁵⁶ Neuhausi, majd prágai és itáliai tanulmányok fogékonnyá és érdeklődővé tették a művészetek iránt is, ahová előbb íróként került be két nagyobb munkájával (Emlékiratok, Vallomások), illetve faragványai is képviseltek művészeti értéket.⁵⁷ A fejedelemről a legismertebb festményt Mányoki Ádám készítette, akit később Rákóczi azért küldött nagyobb tanulmányútra, hogy vigyázza útját és ne kerüljön fogságba a háború végeztével – így csak Danzigban találkoztak újra a bujdosásban, itt készült el a mai is leghitelesebb és legismertebb Rákóczi-portré.⁵⁸ A XIX. század második felében a romantikus/historizáló festészet képviselői több, de hamis pátosszal bíró képet festettek a kuruc korszakról, mint például Székely Bertalan Thökölyvel foglalkozó munkája vagy például Than Mór Ónodi Gyűlést megelevenítő alkotása.⁵⁹ A szobrászat még kevesebb ilyen alkotást tudott felmutatni, egyedül Fadrusz kuruc figurái és Izsó alkotásai adhatják vissza a korszak hangulatát.⁶⁰

Az irodalmi életben is látható a száműzöttség érzése, amiben nem csak Rákóczi Ferenc, hanem Mikes Kelemen is részesült, hiszen műveit bár kiadták, de a lojális levegőt szívott közönség számára nem lehetettek fontosak.⁶¹ Komolyabb fejlődést a reformkor generációja tagjai – Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály, majd Petőfi Sándor és Arany János – voltak azok, akik ismét felemelték és szinten tartották a fejedelem és a kurucság eszméjét. Ezen kívül több színművet mutattak be a Nemzeti Színházban ilyen tematikával, azonban a vesztés szabadságharc és az azt követő „elnyomás” megakasztotta ezt a fejlődési ívet.⁶² A XIX. század második felében lévő osztrák vereségek után több munka jelent meg Rákóczi-ról, amelyek közül kiemelkednek Thaly Kálmán „kurucversei” és Jósika Miklós hat kötetes életrajza.⁶³ Megkezdődött a múlt és régmúlt összehasonlítása, hiszen a két szabadságharcot számos ponton össze lehetett illeszteni – a szerzők főként a fegyverletételeket és az utolsó fővezérek személyekkel foglalkoztak. Az elemzések azt mutatják, hogy a szatmári békét tartották megfelelőnek – egy kompromisszumot, amivel az ország számára békességet és fejlődési lehetőséget hoztak.⁶⁴ A XIX. század végére Thaly Kálmán munkássága mellett jelenhetett meg Endrődi Sándor zene művei, illetve Káldy Gyula 1892-ben bemutatott

⁵⁶ KAMPIS 1935 232.

⁵⁷ KAMPIS 1935 233-234.

⁵⁸ Többek között ez az ábrázolás szerepel több könyv borítóján, illetve a mai magyar 500 forintos bankjegyen is. Ezen kívül már korábban is több bankjegyre került fel a képe, továbbiakért lásd: <http://www.bulvaros.hu/cikk/f8bar3/> (letöltve: 2013.08.28).

⁵⁹ KAMPIS 1935 234-235.

⁶⁰ KAMPIS 1935 235.

⁶¹ GALAMB 1935 219.

⁶² GALAMB 1935 219-220.

⁶³ GALAMB 1935 220.

⁶⁴ GALAMB 1935 220-221.

kurucdalai.⁶⁵ A XX. század elején pedig már olyan témákat is mertek feszegetni, amelyeket addig az árulással felérőnek találtak, ilyen volt például Herczeg Ferenc „Ocskay brigadérosa” című műve.⁶⁶

A Rákóczi Ferencről kialakult képek a XVIII-XX: század között

II. Rákóczi Ferencről már saját korában több ember alkotott véleményt, függően attól, melyik oldalon álltak 1703-1711 között, hiszen a császári oldal számára Rákóczi jelképezte a felkelő és lázadó magyarságot, addig a rendi kiváltságokat védelmezők a XVIII. század végére igyekeztek a fejedelem képét feleleveníteni törekvéseik bizonyítására. Baráth Tibor Napkeletben megjelent tanulmányában négy féle Rákóczi-képről beszél: a nemzeti függetlenség (politikai) képviselője, a magyar egység megtestesítője, az európai Rákóczi, illetve a „Szent Ember” kultuszáról.⁶⁷ Az első kép kialakulásához és továbbfejlődéséhez hozzájárulhatott a XVIII. század utolsó harmadában megnyilvánuló uralkodói politika, aminek hatására a „magyar tudat” evolúciója felgyorsult és igazán erőre kapott.⁶⁸ A XIX. század, azon belül a romantikus történetírás hatására a fejedelemről alkotott kép még tovább fejlődött; ennek a „mozgalomnak” a zászlóshajója Thaly Kálmán volt, aki munkásságával és tevékenységével igazán sokat tett azért, hogy megismerhessük az 1703-1711 közötti eseményeket és azok hatásait a magyar politikai életre.⁶⁹ E képet lehet a lehető legjobban ismerni, hála a bő forráskiadásnak, ami egyaránt származik a fejedelemtől, illetve az ő környezetétől. Az 1920-30-as években Ravasz László és Kornis Gyula volt befolyással a kép alakulására; előbbi Rákóczit az első olyan embernek jelöli meg, aki vállalta magyarságát, vagyis ezzel elfogadta a sorsát.⁷⁰

A magyar egységet hirdető Rákóczi életre hívását legfőképpen politikai cél szolgálta. Hóman Bálint – folytatva a „klebelsbergi koncepciót” – kultúrpolitikáját igyekezte az elszakított magyarság egységének biztosítására rendelni Rákóczi Ferencet, akinek küzdelmei során az ország népei összefogtak egy nagyobb hatalom ellen – míg Rákóczi korában ez a Habsburg Monarchiát jelentette, addig Hómanéban akár a kisantant politikai szervezetét is.⁷¹ Szekfű Gyula tanulmányában egyenesen „Nemzetvezérnek” titulálja Rákóczit, aki nem

⁶⁵ GALAMB 1935 222.

⁶⁶ GALAMB 1935 223.

⁶⁷ BARÁTH 1935

⁶⁸ Itt a II. József (1780-1790) politikájára és az arra adott „rendi-nemzeti” válaszra gondolok, aminek hatására megindulhatott a magyar kultúra és nyelv előretörése a némettel szemben.

⁶⁹ Thaly Kálmán munkásságának bemutatását már többen megtették előttem, így pusztán egy bibliográfiai és tudományos munkásságot bemutató adatokért lásd: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/t/t27677.htm> (letöltve: 2013.08.30).

⁷⁰ BARÁTH 1935 448.

⁷¹ BARÁTH 1935 448.

engedte, hogy a jobbágy-földesúr viszonyban egyik fél a másik kárára erősödjön meg. Egyetértve a cikk szerzővel és továbbgondolva álláspontját megállapítható, hogy ez a Rákóczi-kép még a mai napig is megállja helyét, akár csak a fentebb bemutatott képmás.

Az európai Rákóczi

A fejedelem harmadik nagyobb képét „Európai Rákóczi”-nak nevezik, mivel megpróbálták beágyazni az európai folyamatokba az ország eseményeit és annak fontos vezetőjét. A nyugati kultúrkörrel való kulturális és politikai kapcsolat végigkísérte a magyar történelmet, Géza fejedelem is igyekezett országát „Európa” felé vezetni, Mátyás uralkodása folyamán több hadjáratot vezetett nyugati hatalmak ellen, mint az oszmánok ellen és így tett Rákóczi Ferenc is, aki igyekezett népének sérelmeit és azok megoldását beleágyazni az európai politikai környezetbe – ez volt a garanciális béke és a külföldi trónjelölt politikája. Előbbire véleménye szerint azért volt szükség, hogy tevékenységét ne tekintsék pusztán rebellióknak (amit a bécsi udvar előszeretettel alkalmazott is és jogi oldalról igazuk is volt); ehhez pedig kiterjedt diplomáciai szervezetet hozott létre szinte a semmiből. Mindezek ellenére – bár el kell ismerni, hogy egy gazdaságilag meggyengült országhoz képest meglehetősen szerteágazó diplomáciai látókörrrel rendelkezett Európa ügyeiről – nem sikerült elérnie azt a támogatást, amire szüksége volt. Elméletben több állam rokonszenvét szerezte meg (Anglia, majd 1707-től Nagy-Britannia, Hollandia, Franciaország, hogy csak a nagyobbakat említsem), azonban a nagyobb államok közül egyedül az oroszok cárja, I. Péter volt az, aki írásos szerződést kötött a fejedelemmel 1707-ben Varsóban.⁷² Ehhez kapcsolódott hozzá a magyar trón betöltésének problémaköre is, mivel Rákóczi – bár a franciák örültek volna trónra lépésének – igyekezett külföldi személynek (lehetőleg királynak) felajánlani a magyar trónt. A jelöltek száma és országa folyamatosan változott függően a politikai kapcsolatokról és lehetőségektől, aminek később még a katonai célokat is igyekezett a fejedelem alárendelni – ilyen volt az 1708-as hadjárat, aminek vége a sajnálatos trencsényi csatavesztés lett. Baráth Tibor véleménye szerint ez a kép az egyik leggyengébb, aminek több oka is volt: először is a magyaroknak nem volt (és ma sincs igazán) nagy gyakorlata arra, hogy magát jól tudja propagálni külföldön. Így fordulhatott elő az, hogy csakis egyoldalú képet tudtak felrajzolni a fejedelemről – országoként más példa- és mértékrendszert

⁷² Ld. pl.: Márki Sándor: Nagy Péter cászár és II. Rákóczi Ferenc szövetsége 1707-ben. Bp., MTA, 1913. 96 p. és Értekezések a történelmi tudományok köréből XXIII/6. 387-480.; Perényi József: II. Rákóczi Ferenc és I. Péter diplomáciai kapcsolatainak kezdetei. In: Magyar-orosz történelmi kapcsolatok. Szerk. Kovács Endre. Bp., 1956. 52-95.

alkalmaztak, mivel célzott országokat kívántak megnyerni (Anglia, Franciaország) – a semlegesekkel nem sokat törődtek.⁷³

Negyedik és egyben legnehezebben meghatározható portróját a „Szent Ember” jelenti, mivel ez inkább a lélektani eseményeket vizsgálja, sem mint a fejedelem cselekedeteit. Ennek forrásmunkája a fejedelem „Vallomásai” voltak, amiből meg lehet rajzolni a vívódó, „jó kereszténynek” számító Rákóczi Ferenc belső képmását.⁷⁴ A mű keletkezését tekintve a fejedelem bujdosásának eredménye; a hívő, de magányos államférfi és nemes ember kétségeit és félelmeit kifejező dokumentum. Teljesítménye és lelki tartása a bujdosásban egészen a mai napig követendő példának látszik – legalább is vallási érdekből, hiszen az elvonulásban végzett elmélkedésre sajnos egyre kevesebb idő és lehetőség áll rendelkezésre. A fejedelem képe így a katolicizmus szobra is lehet, amint serényen tevékenykedve a hazáért példát mutat mások számára; hogy még a bujdosás közben is hazájának boldogsága felé fordul.

Véleményem szerint megérett az idő arra, hogy egy ötödik portrét is felrajzoljunk a fejedelemről, II. Rákóczi Ferencről. Ez a kép nem olyan állandó, mint a fentebb említettek, de legalább annyira fontos, mivel ezzel közelebb hozhatjuk számunkra a hőst, a politikust, az ember és a magyart. Létezik egy újraértelmezésre váró Rákóczi is, akinek életét, cselekedetét korról korra újra meg kell alkotnunk, vissza kell emlékeznünk rá és megadni a magunk választását az általa felvetett kérdésekre. Véleményem szerint szükség van a Rákóczi-kép revideálására, újragondolására, és ha kell, újraírására is. A fejedelem tettei és hozzáállása követendő példának tűnik, hiszen a haza függetlenségéért képes volt saját javaiból áldozni, szembe menve ezzel az akkori (főként rendi) beállítottsággal. A mai tudományos történelmi kutatásban a Rákóczi-szabadságharc és a fejedelem szerepe visszaszorulóban van, meglehetősen ritkán jelenik meg nagyobb tanulmány vagy monográfia ebben a témakörben,⁷⁵ de reményeim szerint ez hamarosan ismét változni fog.

⁷³ BARÁTH 1935 449.

⁷⁴ BARÁTH 1935 451

⁷⁵ Kivételnek tekinthető Mészáros Kálmán tevékenysége a Hadtörténelmi Intézetben, aki az utóbbi időben egyre több tanulmányt és könyvet írt ebben a témában.

Összegzés

Dolgozatomban azt próbáltam meg bemutatni, hogy a Napkelet című folyóiratban hogyan próbálták meg bemutatni és értelmezni hazánk XVII-XVIII. századi történelmét, azon belül Budavár felszabadítását és a Rákóczi-szabadságharcot. Hazánk török uralom alóli felszabadítását igazi fordulópontnak tekintették, úgy politikai, mint később irodalmi szempontból. A függetlenségi küzdelem sikertelensége ellenére megindulhatott a konszolidáció és az élet újjászervezése. Budavár ostromát bemutató irodalmi emlékeink többsége csak a XVIII. század végén, illetve a XIX. század elején készültek el, főként külföldi szerzők fordításából. Három nagyobb hőst kreáltak ekkor meg, úgy, mint Petneházy Dávid, Tüzes Gábor és Abdi pasa. A költők közül Kölcsey Ferenc volt először az, aki verset írt a török korról és a felszabadulásról. Az 1686-os ostromhoz hosszú út vezetett, kezdve a francia-török–Habsburg háborúktól Bécs 1683-as ostromáig, amelyek kemény feladat elé állították Európa „nyersanyagforrásait” és államainak diplomáciai testületeit. A Bécs alatt vereséget szenvedő és visszavonulásra kényszerített törökök ellen nemzetközi szövetség alakult Szent Liga néven 1684-ben, XI. Ince pápa „vezetésével”. Ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy 1686-ban meglehetősen tarka hadsereg ostromolta a volt magyar székhelyet, amelyek szeptember 02-án sikerrel jártak és bevették az erődöt. Az ostromban részt vevő itáliai műszaki tisztek munkássága is jelentős volt, hiszen az ő terveik alapján építették újjá Pestet és Budát a XVIII. század folyamán. A XVII-XVIII. századi rendi felkelések záróakkordjának számító Rákóczi-szabadságharccal hasonló mértékben foglalkoztak a Napkeletbe publikáló személyek, azonban náluk inkább Rákóczi Ferenc személye, mint a szabadságharc eseményei kerültek a középpontba. Lukinich Imre kitűnő elemzésében ismerteti a felségsértési per részleteit, Szekfű Gyula pedig egy könnyen értelmezhető politikai tablót fest a fejedelemről. Rákóczi művészetpolitikájának ismertetésekor láthatjuk, hogy a háborús állapotok ellenére igyekezett mecénástevékenységet folytatni, mint láthattuk azt Mányoki Ádám esetében is. A fejedelemről szóló költemények hosszú sorozata közül kiemelendők Thaly Kálmán és Jósika Miklós munkái, de a XX. század elején is számos színdarab, zenei munka íródott a fejedelemről és koráról. Végül bemutatásra kerülhetett az a Rákóczi-portré, ami véleményem szerint a legjobban ábrázolja az emberi sokszínűséget és az értelmezésbeli különbségeket egyaránt. A cikkeken említett négy kép mellett egy újabb is bemutatásra került, ami méltónak tűnik arra, hogy mások számára is példával szolgáljon a későbbiekben!

Felhasznált irodalom

- BISZTRAY 1936 Bisztray Gyula: Budavár visszavételének irodalmi emlékei. In: Napkelet, 1936. 729-737.
- BARÁTH 1935 Baráth Tibor: Rákóczy alakja a magyar közvéleményben. In: Napkelet, 1935. 446-452.
- GALAMB 1935 Galamb Sándor: Rákóczi a magyar költészetben. In: Napkelet, 1935. 219-223.
- HORVÁTH 1936 Horváth Jenő: Buda visszavétele az európai politikában. In: Napkelet, 1936. 577-587.
- HÓRY 1933 Hóry Etelka: Savoyai Eugen. In: Napkelet, 1933. 797-804, 864.
- KAMPIS 1935 Kampis Antal: II. Rákóczi Ferenc és a művészet. In: Napkelet, 1935. 231-235.
- LUKINICH 1927 Lukinich Imre: Rákóczi felségsértési pere. In: Napkelet, 1927. 129-141.
- MARCONNAY 1936 Macconnay Tibor: Budavár felszabadító ostroma s a rombadőlt erődök sorsa. In: Napkelet, 1936. 617-622.
- MESTERHÁZY 1933 Mesterházy Jenő: Bécs 250 éves felszabadítása és a magyarok. In: Napkelet, 1933. 684-687.
- SZEKFŰ 1930 Szekfű Gyula: II. Rákóczi Ferenc. In: Napkelet, 1930. 813-821.
- SZIGETHY 1936 Szigethy Endre: Buda és Pest visszahódítása a magyarság számára. In: Napkelet, 1936. 666-672.